

УДК 633.791.663.423

Курбацька Н.В.

аспірант

Інституту агроекології і природокористування України НААН

Бутрим О.В.

кандидат економічних наук,

старший науковий співробітник

Інституту агроекології і природокористування України НААН

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ РОЗВИТКУ ХМЕЛЯРСТВА В УКРАЇНІ

THE APPROACHES FOR IMPROVING OF DEVELOPMENT HOP-PRODUCTION IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто причини наявного стану галузі хмелярства в Україні та визначено потенціал її розвитку. Вирішення завдання інноваційного розвитку хмелярства можливе шляхом удосконалення підходів щодо територіальної організації галузі шляхом формування і впровадження заходів кластерної політики. На основі економічного аналізу подано аспекти пошуку шляхів забезпечення збалансованого розвитку хмелярства, стрижневою умовою якого є раціональне використання та охорона земель сільськогосподарського призначення. Важливим аспектом є необхідність забезпечення державної підтримки галузі за допомогою фінансово-економічних інструментів, таких як, наприклад, податкове регулювання. Стимулювання розвитку підприємств галузі хмелярства має здійснюватися на всіх таксономічних рівнях – як на рівні регіонів, так і на державному.

Ключові слова: хміль, валовий збір, гіркі речовини, розвиток, економічна ефективність.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены причины существующего состояния отрасли хмелеводства в Украине и определен потенциал ее развития. Решение задачи инновационного развития хмелеводства возможно путем совершенствования подходов к территориальной организации отрасли путем формирования и внедрения мероприятий кластерной политики. На основе экономического анализа представлены аспекты поиска путей обеспечения сбалансированного развития хмелеводства, ключевым условием которого является рациональное использование и охрана земель сельскохозяйственного назначения. Важным аспектом выступает необходимость обеспечения государственной поддержки отрасли с помощью финансово-экономических инструментов, таких как, например, налоговое регулирование. Стимулирование развития предприятий отрасли хмелеводства должно осуществляться на всех таксономических уровнях – как на уровне регионов, так и на государственном уровне.

Ключевые слова: хмель, валовый сбор, горькие вещества, развитие, экономическая эффективность.

ANNOTATION

This article discusses the reasons for the current state of the industry hop in Ukraine and identified potential development. The task of innovation development hop possibly by improving approaches to territorial organization of industry through the formation and implementation of cluster policy. Based on the economic analysis presented aspects of finding ways to ensure sustainable development hop, which is a key condition for rational use and protection of agricultural land. An important aspect of acts need for government support by means of financial and economic instruments such as, for example, tax regulation. Promote the development of the industry hop should be done at all taxonomic levels – at the level of regions and at the national level.

Keywords: hops, total yield, bitter substances, development, economic efficiency.

Постановка проблеми: Галузь хмелярства є стрижневим джерелом забезпечення хмелепродукцією значної кількості галузей – від пивоваріння до фармацевтичної галузі господарства. Вітчизняне хмелярство досягло найвищого розвитку в 70–80-х роках ХХ ст. У середині 80-х років Україна за площею насаджень та валовим збором хмелю вийшла на п'яте місце у світі після Німеччини, США, Китаю та Чехословаччини [2, с. 38]. Це давало можливість повністю забезпечити внутрішні потреби України та понад 50% експортувати за кордон і в сусідні республіки колишнього СРСР (Росію, Казахстан та інші).

Для розвитку хмелярства, як і більшості інших галузей господарства, необхідним є тісне поєднання організаційно-економічних чинників з природно-кліматичними, технологічними, нормативно-законодавчими вимогами і соціальними заходами, що вимагає комплексного системного підходу на науково обґрунтованих засадах. Комплексний вплив зазначених факторів зумовлює актуальність досягнення ефективного рівня управління процесами функціонування еколого-економічних систем розвитку хмелярства в Україні.

Організаційно-економічним підґрунтям розвитку галузі хмелярства є формування і функціонування ринку хмелю в Україні з одночасним пошуком напрямів підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі. Передусім потребує вирішення перелік заходів, спрямованих на забезпечення прийнятної рівня врожайності хмільників та покращення якості продукції, підвищення економічної ефективності виробництва та переробки сировини, що пов'язано з необхідністю удосконалення економічних відносин між агентами ринку хмелю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти економіко-екологічної ефективності використання земель сільськогосподарського призначення, реформування земельних відносин та розвитку збалансованого землекористування досліджено в наукових працях І.К. Бистрякова, В.І. Благодатного, В.М. Будзяка, А.С. Гордійчука, Г.Д. Гуцуляка, Д.С. Добряка, С.І. Дорогунцова, Р.А. Івануха, Є.В. Мішеніна, П.Т. Саблука, М.Г. Ступеня,

А.М. Третьяка, О.І. Фурдичка та інших. Загальному огляду галузі хмелярства в Україні, аналізу її стану, виявленню перспектив розвитку присвячено праці І.С. Єжова, М.Ю. Костриці, Н.І. Ляшенка, Й.Г. Рейтмана, В.І. Романчука, М.Д. Мельничука та інших вчених [1, с. 2]. Проте на тлі реформування земельних відносин з урахуванням євроінтеграційних прагнень України потребують поглибленого вивчення питання збалансованого розвитку господарського комплексу і хмелярства як його складника.

Мета роботи – на основі аналізу впливу комплексу організаційно-економічних факторів наявного стану хмелярства в Україні обґрунтувати еколого-економічні важелі забезпечення його збалансованого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динаміка споживчого ринку продукції та поява сортів конкурентоспроможного рівня визначили зміни розвитку хмелярства на міжнародному рівні за останнє десятиріччя. Найбільш вагомим є той факт, що пивоваріння перестало бути сировиннозалежною галуззю господарства, а це вплинуло на територіально-просторові аспекти організації виробництва. З іншого боку, вказані зміни стимулювали активізацію процесів територіальної концентрації підприємств ланки виробництва сировини. Окрім того, на ринку хмелярської продукції з'явилися країни з високим рівнем концентрації виробництва хмелю переважно грубих сортів, але водночас

є потреба у хмелярській сировині. В Україні вирощують ароматичні та гіркі сорти хмелю. Перші мають чітко виражений аромат, але, на відміну від гірких, містять значно менше альфа-кислот – основного компоненту, заради якого хміль і використовують у пивоварінні [4, с. 61]. У гірких сортах їх міститься 6–10%, а в ароматичних – 3,5–6%. Вегетаційний період хмелю ранніх сортів в умовах України триває 100–115 діб, середньостиглих – 115–125, пізньостиглих – 125–140 (від появи надземних стебел до збирання шишок). Відзначимо, що вперше у світовій практиці розширений плановий біохімічний аналіз компонентів шишок хмелю зроблено в Інституті сільського господарства Полісся НААН.

Досягнення комплексного рівня використання наявного потенціалу та створення передумов для збалансованого зростання галузі хмелярства зумовлює необхідність вирішення проблем гнучкої адаптації хмелярських підприємств до зовнішніх змін, що залежить від системи організаційно-економічних факторів різного спрямування, які мають водночас стимулювальний і (за певних умов) стримувальний вплив на розвиток галузі (табл. 1) [7, с. 13]/

За останні десять років в українському хмелярстві проведено приватизацію всіх колишніх хмелерадгоспів, що стимулювало початок позитивних зрушень, які спостерігаються за останні кілька років у хмелярській галузі. У 2008 році

Таблиця 1

Фактори розвитку хмелярства

Стимулювальні	Стримувальні
Економічні фактори	
<ul style="list-style-type: none"> – підвищення ефективності виробництва кінцевого продукту; – вплив факторів економічної кон'юнктури; – підвищення продуктивності праці працівників сільськогосподарського виробництва та забезпечення їх повної зайнятості протягом року; – поглиблення міри переробки сировини для забезпечення комплексного її рівня та для створення побічних виробництв. 	<ul style="list-style-type: none"> – посилення протиріч фінансово-економічних інтересів суб'єктів господарювання внаслідок розпаду виробничо-економічних відносин в АПК; – відсутність паритету цін на продукцію сільського господарства та матеріально-технічні ресурси, цінова дискримінація між сільськогосподарською і промисловою продукцією; – низька інвестиційна привабливість сільськогосподарських галузей; – незахищеність прав власності та високий рівень ризиків безповоротності коштів; – система ринків продовольства, контрольована комерційними фірмами, які не зацікавлені у створенні інтегрованих формувань, що містять повний технологічний цикл.
Техніко-технологічні фактори	
<ul style="list-style-type: none"> – впровадження високопродуктивної сучасної техніки та устаткування; – рівномірне використання основних виробничих фондів протягом року. 	<ul style="list-style-type: none"> – руйнування матеріально-технічного потенціалу підприємств АПК.
<ul style="list-style-type: none"> – упровадження повного технологічного циклу виробництва продукції з налагодженою логістичною системою. 	<ul style="list-style-type: none"> – застарілі технології, відсутність селекційної та племінної роботи.
Природні фактори	
<ul style="list-style-type: none"> – усунення втрат робочого часу через сезонні перерви. 	<ul style="list-style-type: none"> – зниження рівня залежності від сезонності виробництва продукції.
Соціальні фактори	
<ul style="list-style-type: none"> – формування соціальної інфраструктури в сільському господарстві. 	<ul style="list-style-type: none"> – відтік працездатного населення і висококваліфікованих кадрів із села.
Законодавчо-правові фактори	
<ul style="list-style-type: none"> – відсутність дієвої нормативно-правової державної підтримки інтегрованих виробництв. 	<ul style="list-style-type: none"> – створення нормативно-правової бази формування та розвитку великих сільгоспідприємств.

в Україні нараховувалося понад 150 хмелегосподарств, якими вирощувалося понад 438 тонн хмелю, до 2012 року в Україні з їх числа залишилось лише 65, але вони дають близько 900 тонн хмелю, тобто відбуваються процеси концентрації виробництва. За останні кілька років після майже повної сортозаміни насаджень збільшуються показники врожайності.

Вирощуванням товарного хмелю в Україні займаються переважно підприємства в зонах Лісостепу та Полісся, і більшість із них має складний матеріальний і фінансовий стан. Адаптація до нових ринкових умов відбувається повільно, що обтяжено кризовою ситуацією фінансово-організаційного, еколого-економічного характеру. Крім того, під час переходу до умов світового торгового співтовариства галузь потребує державної підтримки щодо захисту від монопольного впливу споживачів сировини, а щорічне зростання обсягів виробництва пивоварної промисловості у світі як основного споживача хмелю дає підстави для оптимізму.

За високих цін на хмелепродукцію та зростання врожайності хмільників вітчизняна галузь хмелярства цілком спроможна вийти на рівень рентабельності понад 50% і вище без надання державних дотацій вже в найближчий період. Підвищенню ефективності впливу еколого-економічного механізму розвитку хмелярства сприятиме активне залучення інструментів державної підтримки у бік корекції критерію відшкодування витрат та надання компенсації на одиницю реалізованої продукції визначеної якості. Потребує удосконалення законодавчо-нормативне підґрунтя розвитку галузі шляхом відновлення дії інструменту надходження зборів на розвиток «виноградарства, садівництва і хмелярства». Також суттєву фінансову підтримку забезпечить запровадження збору на розвиток хмелярства з реалізації пива як одного із джерел фінансової підтримки розвитку галузі [5]. Крім того, потребують регулювання інструменти компенсації витрат, запровадження пільгових режимів оподаткування хмелярів, удосконалення митно-тарифного регулювання імпорту хмелепродукції, узгодження та імплементація галузевої нормативно-технологічної документації до вимог європейського законодавства.

Концептуальними аспектами розвитку галузі хмелярства є професійна освіта та кадрове забезпечення, необхідність розвитку галузі на науково обґрунтованих засадах, що сприятиме досягненню рівня європейських стандартів якості продукції хмелярства, чим буде відкрито можливість розширення ринку збуту продукції. Функціонування на належному рівні окресленої системи потребує розвитку організаційно-інформаційної підтримки, що вимагає розширення інформаційного поля у хмелярстві на тлі посилення фінансово-економічного забезпечення.

Джерелом фінансування впровадження заходів у межах державної програми використання та охорони земель сільськогосподарсько-

го призначення, яка потребує опрацювання та прийняття, є кошти державного бюджету [6]. Також у забезпеченні збалансованого розвитку галузі важливу роль відіграють внутрішні та зовнішні інвестиційні, кредитні ресурси, зокрема, великих пивоварних компаній як основних споживачів хмелепродуктів. Крім того, виробники хмелепродукції на етапі становлення і розвитку потребують підтримки через державні регуляторні фінансово-економічні механізми, такої як надання пільг і преференцій в оподаткуванні інноваційних хмелярських кластерних об'єднань, здешевлення вартості імпортованого інноваційного хмелярського обладнання і знарядь та високопродуктивних іноземних сортів вирощування шляхом звільнення від оподаткування таких операцій тощо. Виконання заходів розвитку галузі хмелярства відкриває можливість збереження трудових ресурсів, створення додаткових робочих місць у малопродуктивних регіонах України та, відповідно, покращення соціально-економічного становища в регіонах.

У ринкових умовах галузь повинна виробляти конкурентоспроможну продукцію, здатну належним чином забезпечити ринкову кон'юнктуру, задовольнити попит основних споживачів хмелегосподарств.

Ефективне виробництво (на прикладі прогресивного досвіду Німеччини) можливе лише за умови використання нових розробок програмних документів галузевого розвитку та інноваційного обладнання і технологій для довгострокової стабільності. Це накладає відбиток на терміни та ефективність прийняття управлінських рішень щодо раціонального використання фінансових, матеріальних, трудових ресурсів у хмелярській галузі за умов швидких змін зовнішнього середовища.

Відсутність належної державної політики та підтримки галузі хмелярства створило певні перешкоди на шляху її становлення як конкурентоспроможного напрямку аграрного сектору економіки України, здатного не тільки забезпечити сировиною пивоварну промисловість країни, а й створити умови для наповнення податками і зборами бюджетів усіх рівнів. При цьому погіршуються економічні показники стану галузі хмелярства, зокрема, зростає рівень збитковості хмелярських господарств протягом останніх п'яти років, удвічі скоротились обсяги реалізованої продукції та середня ціна [7].

Існує тенденція зменшення питомої ваги прямих витрат на оплату праці з вирощування продукції в загальних витратах хмелегосподарств, що спричинює ризики скорочення робочих місць, загрози прийнятному рівню ефективності переорієнтації таких регіонів на розвиток інших видів сільського господарства у зв'язку з особливими природно-кліматичними умовами, що поглиблює соціальну напругу, прискорює темпи зростання безробіття. Серед шляхів вирішення зазначених проблем можна запропонувати такі заходи, як [3, с 40]:

1) збереження та зміцнення наявних підприємств;

2) забезпечення доступності до наявних ресурсів та їх раціонального використання;

3) створення правових, економічних та управлінських інструментів реалізації прав підприємств галузі хмелярства в Україні на гарантований збут виробленої продукції;

4) ефективне використання наявних кадрових, фінансових і матеріальних ресурсів хмелярської галузі;

5) стимулювання розвитку аграрного сектору економіки в регіонах культивування хмелярства за рахунок залучення суміжних сільськогосподарських напрямів.

Галузь хмелярства має значний потенціал збільшення фінансових видатків у структурі валової продукції рослинництва до 50%, а в спеціалізованих господарствах – понад 90%. Для захисту та стимулювання розвитку вітчизняного хмелярства треба продовжувати політику протекціонізму галузі, завдяки чому зросте конкурентоспроможність вітчизняної сировини гірких сортів, буде забезпечено попит на сировину пивоварних підприємств з одночасним зростанням частки експорту. Хмелепродукція, яка вирощується в Україні, не поступається якістю закордонним зразкам, особливо сортам-аналогам хмелю ароматичного типу; крім того, агрокліматичні умови України найбільш повно відповідають вирощуванню саме цього типу хмелю, чим визначається високий потенціал конкурентоспроможності вітчизняної хмелепродукції.

Висновки. Кризові явища у хмелярській галузі зумовлені недостатнім рівнем державного регулювання економічних процесів, які відбуваються в умовах поглиблення інтеграційних зв'язків із країнами Європейського Союзу. Потребує розробки комплекс державних і регіональних заходів розвитку галузі, виконання яких потребує державної фінансової підтримки за рахунок коштів, що надходять до державного бюджету від збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства. При цьому ма-

ють бути визначені показники результативності й ефективності виконання заходів щодо обсягу спрямованих ресурсів. Також досягнення збалансованого розвитку хмелярства потребує розробки та впровадження державної програми використання та охорони ґрунтів сільськогосподарського призначення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Коба Т.М. Ринок хмелю: проблеми та перспективи. / Т.М. Коба // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер.: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2013. – Вип. 181(6). – С. 1–5.
2. Бойко А.Л., Никитюк Ю.А. Економічна оцінка сировини хмелю за умов ураження вірусною інфекцією. / А.Л. Бойко, Ю.А. Никитюк // Збалансоване природокористування. – 2015 – № 4, с. 38–44.
3. Рудик Р.І. Якість українських сортів хмелю урожаю 2013 року / Р.І. Рудик, Т.П. Гринюк, І.О. Пасічник, О.В. Свірчевська // Агропромислове виробництво Полісся. – 2014. – Вип. 7. – С. 39–49.
4. Головач Г.С. До питання формування та функціонування ринку хмелю в Україні. // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. Ч.4. Ціноутворення, інфраструктура аграрного ринку та виробничий потенціал в АПК. / За ред. П.Т. Саблука. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – С.60–67.
5. Шатило О.М. Аналіз економічної ефективності виробництва хмелю в Україні / О.М. Шатило // Вісник ДАУ. – 2007. – № 1 (18). – С. 341–349.
6. Хміль звичайний (*Humulus lupulus* L.) від клітини до рослини Нор (*Humulus lupulus* L.): from cell to plant. ATLAS: Атлас з ілюстрованим описом морфології, анатомії, цитології, біології розвитку, біотехнології мікроклонального розмноження та вірусного патогенезу рослин хмелю звичайного (*Humulus lupulus* L.) / М.Д. Мельничук, А.Л. Бойко, І.П. Григорюк [та ін.]. – Київ: НУБіП України, 2014. – 172 с.
7. Куровська Н.О. Організаційно-економічний механізм відродження галузі хмелярства. Автореферат...к. економ. Наук, спец.: 08.00.04. – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Куровська Н.О. – Житомир: Житомирський нац. агроекологічний ун-т, 2009., – С. 10–22.